

Modersmål-Prisen 2001

OVERRAKT TIL FORFATTEREN KLAUS RIFBJERG

DEN 24. OKTOBER 2001 PÅ CHRISTIANSBORG

Blandt alle de sære og ligegyldige detaljer, man opbevarer i sin bevidsthed, kan være bestemte datoer. Jeg havde en fjern erindring om, at jeg havde haft med den 24. oktober at gøre før, dagen for denne prisuddeling, og det lykkedes mig med nogen møje at finde frem til, hvad det var. Datoen er fra Rousseaus "Den ensomme vandrers drømmerier". Den 24. oktober 1776 er filosoffen ude at spadserere i udkanten af Paris; han er i dårligt humør, men trøster sig med at sætte ord på virkeligheden, idet han bestemmer planter efter det linnéske system. Midt i denne syssel bliver han løbet over ende af "en stor dansk hund" og slår sig bevidstløs på nogle sten. Af sin opvågningen efter bevidstløsheden giver han følgende beskrivelse:

"Natten nærmede sig. Jeg skimtede himlen, nogle stjerner og en smule grønsvær. Denne første fornemmelse var et behageligt øjeblik. Blot derved fornåm jeg endnu mig selv. Jeg fødtes i dette øjeblik til livet, og det forekom mig at jeg ved min lette tilværelse udfyldte alle de genstande som jeg blev var. Helt optaget af det nærværende øjeblik erindrede jeg mig intet; jeg havde intet tydeligt begreb om min individualitet, ikke den mindste forestilling om hvad der netop var hændt mig; jeg vidste hverken hvem jeg var eller hvor jeg var; jeg følte hverken smærte, frygt eller uro. Jeg så mit blod løbe som jeg kunne have set en bæk løbe, uden blot at tænke på at dette blod på nogen måde tilhørte mig. Jeg følte i hele mit væsen en henrivende ro, hvilken jeg, hver gang jeg erindrer mig den, ikke kan finde noget at jævnføre den med af kendte nydelsers virkning."

Filosoffen kommer lige fra glæden ved at kategorisere tingene og så ind i denne oplevelse af sprogets nulpunkt og identitetens opløsning, og det kalder han "en henrivende ro". Er der sådan en vidunderlig, uspoleret virkelighed før sproget, en egentlig virkelighed, som vi ikke kan komme frem til, fordi vi er dømt til opfatte verden gennem et sprogligt filter? Det er ikke noget enkelt spørgsmål at svare på, men vi kan bruge Rifbjergs "sproglige virksomhed" til at hjælpe os, for det er jo den, vi er her for i dag og ikke så meget "forfatterskabet", selvom det er forfærdelig svært at holde de ting ude fra hinanden.

Dilemmaet er, hvordan man ved hjælp af sprog kan skrive sig ind på noget, som er før sproget. Hvordan opfatter f.eks. et barn, som endnu ikke kan tale, verden? Vi får det aldrig at vide, men Rifbjerg giver et bud på det i novellen "Bevidstheden" fra "Og andre historier". Først vågner den lille op og savner far og mor:

"Bevidstheden koncentrerer sig om en husket solbrændthed, smerteaske, men springer til et irritationspunkt af større intensitet ved synet af den tomme dobbeltseng. De er væk igen. De er altid væk. Det er som om de kun har den ene opgave, at være væk. Bevidstheden samler sig om en hastigt voksende knude af usikkerhed, utilfredshed og fornærmelse. Hvor er de henne?"

Herefter følger vi "bevidstheden" i eftersøgningen af forældrene indtil den lykkelige genforening:

"Snottet og synsfordrejning i bænken, en fremdrejning af træ, stok, forantordnende, hjemrammende, bryst, mave og skødcentre-rende. Der er badekåben. Der er maven. Der er ansigtets stød mod bugen. Der er ordet på vej. Der er ordets fødsel. Det er vibrationens jordskred, fortvivlelsens og salighedens gummersamleje, dødens og fødselens jamrende spændstighed og disintegration, knaldets for-glemmelse og bevidsthedens uforståeligt berusende, uforståede, fødte medviden, blævrets og klarhedens ægteskab, hjemkomstens

og nederlagts altafløsende og sammensmeltende put. Der er ordet: Mor.”

Sådan var det. Sådan var det at være, før man kunne tale. Jeg kan ikke selv huske det, men jeg kan fornemme det, når Rifbjerg med sin ordkunst minder mig om det. Og man må sige, at der skal mange ord til, før bevidstheden kan føde det første ord, men det er en lykkelig barsel, for den førsproglige verden er ikke som hos filosofen en paradises have af “henrivende ro”, tværtimod er den kaotisk og truende med alle de overvældende sanseindtryk, der trænger ind i den bevidsthed, der ikke kan sortere dem.

Vi må have et citat mere, før vi kan lave en foreløbig opsummering, og vi bliver i den tidlige og vigtige periode, hvor “Modernismen” brød igennem. “Camouflage” er fra 1961, og vi tager en bid fra den del, der hedder “Jagten” – det er jo alligevel ikke til at komme nogen steder, hvor Torben Brostrøm ikke allerede har været. Også i “Camouflage” har vi at gøre med en bevidsthed, som “må opbygge, må konstatere”, men det er bestemt ikke en førsproglig bevidsthed, selvom den forsøger at nærme sig sin genstand, et hus, i forskellige skikkelser, som svale, som hest, som flue:

“tagskægget tal om det som svaler kom
fra deres syn knitrende i umulige
drejninger og oplev den ny sanselighed”
før den endelig nærmer sig som menneske:

“———— vil menneskekonstatering
men kender dens bedrageri dens
kaglende banalitet og spørger igen for
at kvæle postkorttvangen om hjælp
vandet i murene tikkende søvnbevidsheder
————

————— tal til mig i kornet at
jeg er kommet så nær ingen ædelhed
at hente men for at bekræfte synet
at vide det forgangne at skabe døren
åbner sig og han drikker den luft som ikke
er min hvem så stille igen denne sommer
er lillebitte flygtig jasminerne oplyser
et sted vandet åbner sin mulighed
for at drukne men intet sker blot luften
er her mellem os lykkeligt drømte klumper
af kød se luften sitrer over huset”

Læseren får ikke megen hjælp her, ikke et punktum, ikke et komma, og liniebruddene går på tværs af de meningshelheder, man kæmper for at stykke sammen. Det dominerende sproglige virkemiddel er udeladelsen,

For sproget skal tvinges til at tvinge læseren hen til det hus, som er på den anden side af den “kaglene banalitet” og “postkorttvangen”. Læseren skal gennem “almindelighedens kloroform hen til “lidt virkelighed for eksempel den er nemlig flink nok”. Huset er også det fysiske hus, såvel som det er barndommens og det fortrængtes hus, og således omfatter virkeligheden også det forgangne, det liv der er levet, og de muligheder vi ikke valgte.

Den “Camouflage” blev folk gale over. Ikke nok med, at Rifbjerg var provokerende og brugte frække ord, det vidste man jo, men han skrev også, så man ikke kunne forstå ham. Sådan noget er ikke demokratisk.

Jo, vel er det så, og det er derfor, at det der skete i disse modernistiske år er så betydningsfuldt. Sproget må fornyes, for at det kan forblive det samme, dvs. det samme fint justerede instrument til at sanse, føle og tænke med – og til at udtrykke, hvad vi sanser, føler og

tænker. Rifbjerg var bestemt ikke alene om den modernistiske fornyelse af sproget, mange gode folk var med, men han var hovedfigur i det, vi nok tør kalde bevægelsen. Vel er vi med "Konfrontation" og "Camouflage" ude på den yderste avantgardistiske spydspids af sproglig eksperimentering, og det var ikke det store publikum, der læste værkerne. Min "Camouflage" er andet oplag "hermed trykt i 3000 eksemplarer" – det er dog ikke så lidt.

Men det der kom til verden i de inderste sproglaboratorier spredte sig – der var også revyerne og filmene – en ny tone og en ny holdning kom ind i tiden, lidt mere frisk og flabet, lidt mere humoristisk, lidt mere antiautoritær. Sproglig fornyelse, javel, men det var også en ny tankehorisont, der viste sig. Det var en fornyelse af kulturradikalismen, lys og luft, frigørelse, men til den ende skal tingene kunne siges – sig troldens navn – det er bare ikke helt let at finde ud af, hvad den hedder.

Så jo, sproglige eksperimenter kan få demokratisk betydning.

Og så har vi endda ikke taget med, at modernisterne tvang os til at læse på en ny måde. Her er sproget ikke et vindue, man bare skal se igennem, det er et sprog med modhager, det kræver skærpet opmærksomhed.

Nu tror jeg, at Rifbjerg sidder og bliver ked af det: skal han bare have Modersmål-Prisen for bedrifter i ungdommen, der er dog andet. Ja, vi haster videre og modstår fristelser fra "Amagerdigte", "Operaelskeren", "Der var engang en krig", "Lonni og Karl", "Anna(jeg)Anna", "Marts 1970", "Twist", "Livsfrisen".

"Lonni og Karl", hov. Skal vi ikke have den ned fra hylden igen? Nej det går ikke, vi har ikke tid. Jeg ved godt, at der er adskillige grinebidere her i Modersmål-Selskabet, der ville elske en rundtur i Rifbjergs humor, f.eks. en repetition af nogle af de herlige stumfilmsscener, vi finder så mange af, drengestregerne. Men det går ikke; uddeling af modersmålspriser skal ikke være skæg og ballade.

Om humoren dog så meget, at den er et vandmærke i forfatterskabet, med overalt, et bevis på, at det er en ægte Rifbjerg, vi har med at gøre. Humor kommer netop af vand, det fugtige, og den viser, at der er balance mellem legemsvæskerne, den bitre galde, den melankolske lymfe, det røde, sangvinske blod, de er der, men holder hinanden i skak. Det er etos. Rifbjerg er bange for det patetiske, der holdes i ave af ironi og selvironi – af humor.

Vi hopper helt hen til romanen “Regnvej”, der er fra i år, og jo, det er en ægte Rifbjerg, alle vandmærkerne er der, humoren, det overraskende sprog med nye sammensætninger – “overlevelsesskuldetrækningen”, “euforimaskinen”, “omsorgsradaren” – hverdags-sprog blandes med ord fra teknik og videnskab. Også anglicismer, som vi ellers ikke er så glade for her i Selskabet, er der mange af:

“De lange ritråde, mursejlerne vævede én ind i med deres skrig, var der pludselig ikke mere, til gengæld blev det blå tæppe trukket op og båret af flagermusenes tyste *loops and turns* til himlen var dækket og mørket kunne komme.”

Det er en god iagttagelse af forfatteren, for er det ikke netop på den måde, vi ofte bruger det engelske: til at markere afstand og blufærdighed? Det bliver lidt mere teknisk med det engelske, det kammer ikke over i patos.

Lad mig slutte med at pege på et andet vandmærke hos Rifbjerg, nemlig den solsort, der fløjter med gennem hele forfatterskabet. Også her i “Regnvej” optræder den, en spansk solsort, og det er fortælleren Karl Asferg, der lytter til den, en lille smule beruset:

“Skuldrene kommer på plads, og jeg tænker på det underlige i, at en solsorts territorial-afgrænsning udtrykt gennem sang er både misundelses- og beundringsværdig. Det lyder så smukt. Modulationerne synes uendelige. Lyden snor sig som baner af malet silke mellem pinjegrenene, og det lave solskin får tonerne til at lyse. Det er godt fundet på, det nummer. Jeg er i det hele taget ret begejstret for

snurrigheden i skabelsesakten, en solsort kunne jo i realiteten ligeså godt lyde som en løbsk luftværns sirene, når den er liderlig. Og det gør den måske også i andre solsortes øren. Men for os, ak du lieber Augustin, der er det smukt, gripende smukt, ligesom når den lille lærke kvirrer sin trille og gøgen kukker og droslen slår. Måske er det skabelsens inderste hemmelighed, at det er os, der bestemmer æstetikken....”

Du kan selv være en solsort Klaus Rifbjerg. Du sender ord ud i verden, så den bliver til, for vi er jo bundet til sproget. Hvert år synger du en sang eller to eller tre for os, det har du gjort i 45 år, og det har været et godt nummer, som har vist os snurrigheden i skabelsesakten og -værket.

Modersmålsprisen er gammel gæld. Længe har vi tøvet, fordi vi ikke ville mase os på, der var jo altid noget med dig, næppe et år uden en pris, store priser, flotte priser, som vi ikke kan hamle op med, men alle sammen litteraturpriser. Nu skal du have en sprogpris for din sans for og glæde ved det materiale, du arbejder med og i, det danske sprog. Du demonstrerer for os, hvad vores sprog kan, og du gør os stolte over det modersmål, som vi er fælles om.

BENT PEDERSBÆK